

Мұнара

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ РУХАНИ-ТАНЫМДЫҚ ГАЗЕТІ

Ұрпақ тәрбиесі – ҰЛТТЫҚ МІНДЕТ

БҮГІНГІ ТАҢДАҒЫ
ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ӨЗЕГІ –
ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ
ЖАҒҒЫРТУ. ҚАЗАҚСТАН
ПРЕЗИДЕНТІ ҚАСЫМ-ЖОМАРТ
ТОҚАЕВ ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНДА
ӨТКЕН «ӘДІЛЕТТІ ҚАЗАҚСТАН –
АДАЛ АЗАМАТ» АТТЫ ЕКІНШІ
ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙДА СӨЙЛЕГЕН
СӨЗІНДЕ: «АДАЛ АЗАМАТҚА
ТӘН ҚАСИЕТТЕР ӘРБІР ЖАСТЫҢ
БОЙЫНАН ТАБЫЛУЫ КЕРЕК,
ҰРПАҚТЫҢ БОЙЫНДА ЖАМАН
ӘДЕТ БОЛСА, БҮЛ ҰЛКЕНДЕРДІҢ
КІНӘСІ», – ДЕЙ КЕЛЕ, ӘДІЛЕТТІ
ҚАЗАҚСТАНДЫ ҚҰРУ ҮШІН
БҮКІЛ ҚОҒАМ БОЛЫП ЖҰМЫЛУ
КЕРЕКТІГІН, ЕҢ БАСТЫСЫ
ӘР АЗАМАТТЫҢ САНА-СЕЗІМІ
ЖАҒҒЫРУЫ, ХАЛҚЫМЫЗДЫҢ
ДҮНИЕТАНЫМЫ ЖӘНЕ ӨМІРЛІК
ҰСТАНЫМДАРЫ ӨЗГЕРУЕ ТИІС
ЕКЕНІН, ӘЙТПЕСЕ БАСҚА
РЕФОРМАНЫҢ БӘРІ БЕКЕР
БОЛАТЫНЫН НАҚТЫ АТАП ӨТТІ.
ОЛАЙ БОЛСА ӘР АЗАМАТТЫҢ
САНА-СЕЗІМІН ЖАҒҒЫРТУ
ЖӘНЕ ОНЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫ
МЕН ӨМІРЛІК ҰСТАНЫМДАРЫН
ӨЗГЕРТУ ҮШІН БАҒЫТ-
БАҒДАРЫМЫЗ НЕДЕН, ҚАЙДА,
ҚАЛАЙ БАСТАЛУЫ КЕРЕК ДЕГЕН
СҰРАҚТАРДЫҢ ТУЫНДАУЫ
ӘБДЕН МҮМКІН.

«Ұлтының ұлттық құндылығынан жүрдай
рухта тәрбиеленген жастардан, ұлтының мүд-
десін, жоғын жоктайтын қоғамға пайдалы азамат
қалыптаспайды» деген Мұстафа Шоқайдың осы
бір канатты сөзі, жоғарыдағы қойылған сұрақтың
жауабы дер едім. Абайдың «Қайран жұртым,
қалың елім, қазағым» деген зары – бүгінгі біздің

заманымызға да сабақ. Жаңашылдыққа ұмтыл-
ғанымыз дұрыс. Бірақ соның жолында құнды-
лықтарымыздан айырылып қалсақ, ұрпағымыз
тамырынан ажырап, тек сыртқы көрініспен
шектелген қауымға айналуы мүмкін.

(Жалғасы 6-бетте)

БАСПАСӨЗ-2026

**«Мұнара» газеті мен «Иман» журналына 2026 жылға
жазылу науқаны басталды. Газет-журналдарға жазылып,
таным көкжиегіңізді кеңейтіңіз!**

Басылымдар	Мешіттер арқылы	«Қазпошта» арқылы	Жазылу индексі
«Мұнара» газеті	3 700 тенге	4 781 тенге	64 747
«Иман» журналы	6 000 тенге	6 694 тенге	75 998

Газет-журналдарымызға «Қазпошта» мекемесі және еліміздегі барлық мешіттер арқылы
жазылуға болады. «Иман» журналы айына 1 рет, «Мұнара» газеті айына 2 рет шығады.

ДҮНИЕ ДЕГЕН ЖАРАТЫЛЫС, ТІРШІЛІК ҺӘМ ӘЛЕМ ДЕГЕН МЕЙЛІНШЕ КЕҢ МАҒЫНАНЫ БІЛДІРЕТІН
СӨЗ. ДҮНИЕ БІРТҮТАС, БІРАҚ ОНЫҢ КӨРІНГЕН ҺӘМ КӨРІНБЕГЕН СЫРЫ БАР. АТЕИСТЕР ҚАУЫМЫ,
НЕГІЗІНЕН БАТЫС ӘЛЕМІ, МАТЕРИАЛДЫҚ ДҮНИЕНІ ХАҚИҚАТ ДЕП ҚАБЫЛДАСА, ШЫҒЫС ЖҰРТЫ,
КЕРІСІНШЕ, ОНЫ ЖАЛҒАН САНАЙДЫ. ОНЫҢ СЕБЕБІ, БІРІНШІСІ АҚЫЛМЕНЕН, ЕКІНШІСІ
ЖҮРЕКПЕНЕН ӨМІР СҮРЕДІ. МЫСАЛҒА ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ «ДҮНИЕ – ЖАЛҒАН» ҰҒЫМЫ –
ИМАНДЫЛЫҚ ҚАҒИДА, ҚҰДАЙҒА ДЕГЕН СЕНІМНІҢ БІР КӨРІНІСІ ЕСЕПТІ. ӨМІР ДЕ ДҮНИЕ
СИЯҚТЫ КҮРДЕЛІ ҰҒЫМ. АБАЙДА ӨМІРГЕ ҚОСА, ҒҰМЫР ДЕГЕН ТҮСІНІК ТЕ БАР. ТӨМЕНДЕ
АБАЙДЫҢ ДҮНИЕГЕ ДЕГЕН КӨЗҚАРАСЫН ТАЛДАЙ ОТЫРЫП, ӨМІР МЕН ҒҰМЫРДЫҢ АЙЫРМАСЫ
НЕДЕ ЕКЕНДІГІН ДЕ ЕКШЕП, АЖЫРАТЫП КӨРМЕКПІЗ.

АБАЙДЫҢ ДҮНИЕГЕ ДЕГЕН КӨЗҚАРАСЫ

ӨМІР, ДҮНИЕ ЖАЛҒАН БА,
ӘЛДЕ АҚИҚАТ ПА?

Абай: «Енді жер ортасы жасқа жеттік: қажыдық,
жалықтық; қылып жүрген ісіміздің баянсызын,
байлаусызын көрдік, бәрі қоршылық екенін білдік»
(1-сөз) дейді. Сондай-ақ: «Өмірдің баянсызын,
дүниенің әрбір қызығының, ақырының шолақтығын
көрген-білгендер тіршіліктен де жалықса болады»,
– (20-сөз) деп ой бөліседі.

«Мыңмен жалғыз алыскан» ақын 1892 жылғы «Не
іздейсің, көңілім, не іздейсің?» өлеңінде:

Өмір, дүние дегенің –

Ағып жатқан су екен.

Жақсы-жаман көргенің,

Ойлай берсең, у екен, – десе, 1900 жылғы «Көленке

басын ұзартып» өлеңінде «Өткен өмір – қу соқпақ»
деген байлам жасайды. Тізе берсек, Абайда өмір,
дүниеге қатысты пайымдар көп, оларды өмір тәжіри-
бесінен алып айтқаны тағы анық. Сонымен, Абай
неліктен дүниені жалған, ал өткен өмірді – қу соқпақ
деген? Бас көзіне көрінген дүниенің бәрі – материал-

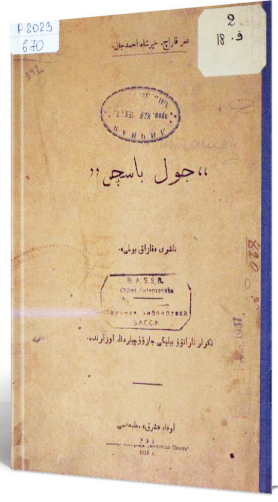
дық әлем. Оның сипаты – өткіншілік, өзгермелілік
(сондықтан мұсылмандық сопылық ағым өкілдері
дүниені «жалған» деп біледі). Мына дүние тұрақсыз,
құбылға толы. Сондықтан адам да бір қалыпта тұра
алмайды. Жалғыз рухани әлем – хакикат. Неге? Өйт-
кені, ол мәңгі және тұрақты.

(Жалғасы 4-бетте)

ҚОС ҚАЗИДІҢ «ЖОЛБАСШЫ» КІТАБЫ

АЛАШ ҺӘМ ДІН ҚАЙРАТКЕРЛЕРІ ҒҰМАР ҚАРАШ ПЕН ҚАЙЫРШАҒ АХМЕТЖАНҰЛЫНЫҢ
«ЖОЛБАСШЫ» ДЕП АТАЛАТЫН БҮЛ КІТАБЫ 1918 ЖЫЛЫ УФА ҚАЛАСЫНДАҒЫ «ШАРҚ»
БАСПАСЫНАН ЖАРЫҚ КӨРДІ.

1917 жылғы 1-11 мамыр аралығында Мәскеуде
Бүкілресей мұсылмандары сиезі өткен болатын.
Осы сиезде Орынбор мүфтилігі таратылып,
орнына Уфа дін басқармасы құрылды. Сайлау
нәтижесі бойынша, дін қайраткері Ғалымжан
Баруди Уфа дін басқармасының төрағасы, мүфти
болса, Ғұмар Қараш Уфа дін басқармасындағы
қазақ казиі болып сайланды. Осылайша Ғұмар
кази мүфтиліктегі қазақтың дін ісіне жауапты
адам болып белгіленді. «Жолбасшы» кітабының
алғысөзінде жинақтың авторлары Ғұмар Қараш
пен Қайыршаһ Ахметжанұлы бұл жайында: «Ескі
үкімет заманында, Орда қазақтарынан
басқаларымыздың мүфтисіз болғанымыз ешкімге
жасырын емес. Өткен жылғы бостандық
болысымен әр облыстың казактары өз керектерін
қолдап жасаған сиездерінде қолдаған заттарының
бірі мүфтилік еді. Сондықтан әр облыс сиездерінде
еткен қаулысы: уақытша татар бауырларымыздың
мүфтисі назаратында боламыз, бірақ дін
жұмыстарымызды басқаратын облыс басы
сиездерімізбен сайланған қазиларымыз болсын,
муфти назаратында қазақ бөлімі ашылсын деген
еді. Һәм сол облыстардағы еткен қаулылармен
өткен 1-інші жаузадан 11-інші жаузаға дейін

болған Мәскеудегі бүтін Русия мұсылмандарының
жалпы сиезінде қаулы қылдырған(дар) еді», – деп
жазды. Яғни қазақ сиездерінің қаулысына сәйкес,
Мәскеуде өткен Бүкілресей мұсылмандары сиезі
Қазақ бөлімін ашуға шешім қабылдады.

(Жалғасы 4-бетте)

БАС МҰФТИ ТӨРАЛҚА МӘЖІЛІСІН ӨТКІЗДІ

ҚМДБ Төрағасы Наурызбай қажы Тағанұлының төрағалығымен Төралқа мәжілісі өтті. Жиынға Орталық Аппарат қызметкерлері мен облыстың бас имамдары қатысты.

Жиын барысында Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы қазіргі ақпараттық ашық қоғам жағдайында дін қызметкерлерінің әрбір сөзі мен жария мәлімдемесі қоғам тарапынан кең талқыға түсіп отырғанын атап өтті. Осыған орай Бас мүфти уағыз-насихат пен медиа кеңістіктегі жарияланымдарда жауапкершілік пен салмақтылықты сақтау, ұлттық және діни құндылықтарды үйлесімді түрде жеткізу қажеттігін айтты.

Мәжілісте бірқатар бөлім басшылары да баяндама жасады. ҚМДБ Уағыз-насихат бөлімінің менгерушісі Батыржан Берденұлы уағыз айту мәдениеті мен насихат жүргізудің талаптары жөнінде баяндады. ҚМДБ Мешіт істері бөлімінің менгерушісі Марат Абдуллаұлы мешіттерге атау беру мәселесіне қатысты ұсыныстар мен негіздемелерді таныстырды. Ал ҚМДБ Іс басқарушысы Канат Дәуренбеков төтенше жағдайлардың алдын алу және қауіпсіздік шаралары жөнінде есеп берді.

МЕДРЕСЕ ШӘКІРТТЕРІНЕ ДӘРІС ОҚЫДЫ

Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы елордадағы «Астана» медресе-колледжінің ұлдар бөліміне арнайы барып, шәкірттерге «Нәпсімен күресудің жолдары» тақырыбында дәріс оқыды.

«Нәпсімен күресу, оны тәрбиелеу — адам баласының екі дүниеде бақытты не бақытсыз болуын айқындайтын негізгі себептердің бірі. Сондықтан нәпсімен күресу дінімізде үлкен жинал деп танылады. Ислам тарихында орын алған Тәбук шайқасынан кейін, сахабалар сусыз шөл далада шаршап-шалдығып, қарындары аш күйде кері қайтып бара жатқанда Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): *«Кіші жиһадтан (жорықтан) үлкен жиһадқа (нәпсімен күресуге) оралдық»*, — деп айтқан. Қасиетті Құранда нәпсіге қатысты бірнеше аятта баян етеді: *«Расында нәпсісін тазартқан кісі құтылды. Әлде кім оны кірлетсе, қор болды»*, — деген («Шәмс» сүресі, 9-10 аяттар)» деді Наурызбай қажы Тағанұлы.

Сондай-ақ ҚМДБ Төрағасы медресе-колледждің тыныс-тіршілігімен танысып, ұстаздар мен студенттерді Республика күнімен құттықтап, білім жолында талапты болуға тілектестік білдірді.

«УАҚЫП – САРҚЫЛМАС САУАП» ФОРУМЫ

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына қарасты «Уақып» қайырымдылық қорының ұйымдастыруымен Алматы қаласында «Уақып – сарқылмас сауап» республикалық форумы өтті. Іс-шараға Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы, исламдық қаржы магистрі Мұрат Қылышбай, танымал ұстаздар Арман Қуанышбаев, Ерлан Ақтаев және Дастан Құрманбаев қатысты.

Форум уақып мәдениетін дамыту, қайырымдылық пен әлеуметтік жауапкершілік қағидаттарын кеңінен насихаттау, дін мен қоғамның өзара ықпалдастығын арттыруға бағытталды. ҚМДБ Төрағасы Наурызбай қажы Тағанұлы өз сөзінде: «Уақып жасаушы адамның ниеті аса маңызды. Шариғатымызда «Уақып етушінің сөзі — Құдайдың үкімімен тең» деген қағида бар. Яғни уақыпқа берілген мүлік оны Алла жолында жұмсаған иесінің айтуы бойынша пайдалануға беріледі. Халқымыз «Өзін ғана ойлаған, Жамандықтың белгісі. Өзгені де ойлаған, Адамдықтың белгісі» дейді. Асыл дініміз өзгелерге көмектесуге, қамқоніл жандардың қамын жеуге үндейді. Алла Тағала игі істерімізді өз дәрегейінде қабыл еткей!» — деді.

«МҰНАРА» ГАЗЕТІНДЕ ЖАҢА ДИРЕКТОР

Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлының төрағалығымен өткен Орталық Аппарат жиынында «Мұнара» газетінің директоры тағайындалды.

ҚМДБ Төрағасының шешімімен «Мұнара» газеті ЖШС директоры қызметіне бұған дейін газеттің шеф-редакторы қызметін атқарған Ағабек Қонарбайұлы тағайындалды.

Ағабек Қонарбайұлы 2008 жылы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің журналистика факультетін, 2010 жылы осы факультеттің магистратурасын бітірген. Республикалық «Айқын», «Дала мен кала», «Жас казак» газеттерінде қызмет еткен.

2012 жылдан Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы құрылымында қызмет етіп келеді. Ағабек Қонарбайұлы 2012-2021 жылдары Баспасөз хатшысы, 2021-2025 жылдары Ақпарат және қоғаммен байланыс бөлімінің менгерушісі қызметтерін, сондай-ақ 2019-2025 жылдары «Мұнара» газетінің шеф-редакторы қызметін атқарды.

РЕСПУБЛИКА КҮНІНЕ АРНАЛҒАН ЖИЫН

ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫ ҒИМАРАТЫНДА БАС МҰФТИ НАУРЫЗБАЙ ҚАЖЫ ТАҒАНҰЛЫНЫҢ ТӨРАҒАЛЫҒЫМЕН РЕСПУБЛИКА КҮНІНЕ АРНАЛҒАН КЕҢЕЙТІЛГЕН ЖИЫН ӨТТІ. ЖИЫНДА ҚМДБ ТӨРАҒАСЫ АТАУЛЫ КҮННІҢ ЕЛ ӨМІРІНДЕГІ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫНА ТОҚТАЛЫП, ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДА ҰЛТТЫҚ БІРЛІКТІ, ОТАНШЫЛДЫҚ РУХТЫ ЖӘНЕ ЖАС БУЫНДЫ ЕЛЖАНДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДЕ ДІНИ БАСҚАРМАНЫҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІНЕ ТОҚТАЛДЫ.

«Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы 2022 жылы Республика күніне ұлттық мереке мәртебесін берді. Міне, содан бері біз Республика күнін тойлап келеміз. Биыл бұл күн елімізде ұлттық мереке ретінде төртінші рет аталып өтеді. Атаулы күнге орай еліміздің түкпір-түкпірінде бірқа-

тар мерекелік іс-шаралар өткізу көзделіп отыр. Бұл игі бастамалар жас буын өкілдерін отаншылдыққа баулиды», — деді Наурызбай қажы Тағанұлы.

Жиын барысында Бас мүфти Құжаттамалық қамтамасыз ету бөлімінің менгерушісі қызметіне Сағым Матқалиді тағайындағанын

Қайсар ТҮРГІБЕКОВ (фото)

хабарлады. Сондай-ақ осы жиында Республика күніне және ҚМДБ-ның 35 жылдық мерейтойына орай дін саласында ұзақ жыл бойы табанды қызмет етіп келе жатқан Орталық Аппарат қызметкерлері арнайы медальға ие болды.

Мерекелік медальмен ҚМДБ Төрағасының орынбасарлары, наиб мүфтилер Кенжетай Дүйсенбай, Ермек Мұқатай және Сансызбай Шоканов, Бас мүфтидің кеңесшісі Смайыл Сейтбеков, Дін мен дәстүр бөлімінің менгерушісі Нұрбек Есмағанбет, Уағыз-насихат бөлімінің менгерушісі Батыржан Мансұров, Қажылық бөлімінің менгерушісі Жанділлә Бек-

жігітов, Халықаралық байланыс және хаттама бөлімінің менгерушісі Марат Бектазинов, Мешіт істері бөлімінің менгерушісі Марат Жаппасбаев, Діни білім және кадр дайындау бөлімінің менгерушісі Хасан Аманқұл, Діни сараптама бөлімінің менгерушісі Нұрлан Қайырбеков, «Халал Даму» мекемесінің директоры Айбек Аташев, «Зекет және қайырымдылық» қорының директоры Мақсатбек Қайырғалиев, «Мұнара» газетінің директоры Ағабек Қонарбайұлы және Діни басқарманың Іс басқарушысы Канат Дәуренбеков марапатталды.

ЦИФРЛЫҚ КЕҢІСТІК ЖАЙЛЫ КІТАП

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНДАҒЫ НҰР-МҰБАРАК УНИВЕРСИТЕТІНДЕ ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ ҚҰРЫЛҒАНЫНА 35 ЖЫЛ ТОЛУЫНА ОРАЙЛАСТЫРЫЛҒАН «ЦИФРЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ ИСЛАМ: КӨРІНІСТЕРІ, ПЛАТФОРМАЛАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ ӨТТІ. ЖИЫН ҚАСИЕТТІ ҚҰРАН АЯТЫН ОҚҰМЕН АШЫЛЫП, БАС МҰФТИ НАУРЫЗБАЙ ҚАЖЫ ТАҒАНҰЛЫ ДҰҒА ЖАСАДЫ.

Конференция жұмысына ҚМДБ Төрағасы Наурызбай қажы Тағанұлы арнайы қатысып баяндама жасады. «Расында қазіргі заман — технология мен цифрлы өркениеттің кезеңі. Жасанды интеллект, нейрожелілер, виртуалды шындық, биотехнология, метағалам — осының бәрі бір кездері қиял болып көрінгенімен, қазір күнделікті өміріміздің бір бөлігіне айналды.

Алла Тағала соңғы елшісі Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) арқылы жеткізген қасиетті Құран Кәрімде Өзін зікір қылумен қатар адамдарды пікір қылуға, яғни ұдайы ойлануға, ақылын пайдалануға, ғаламды, жаратылысты зерттеуге шақырады», — деді Наурызбай қажы Тағанұлы. Сонымен қатар халықаралық конференция аясында «Ислам, цифрландыру және жасанды интеллект» атты секциялық отырысы өтті.

Сондай-ақ конференция аясында Бас мүфти «Цифрлық кеңістіктегі ислам (Қазақстан мысалында)» кітабының таңытымына қатысты. Конференция барысында Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы, Шамшәдин Керім, Бурханадин Абдилхаким және Сырым Шакизаданың авторлығымен жарық көрген «Цифрлық кеңістіктегі Ислам (Қазақстан мысалында)» еңбегінің тұсауы кесілді. Іс-шарада Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы сөз сөйлеп, Ислам дінінің ғылым мен технологияны дамытуға үндейтінін атап өтті.

«Ғылыми жаңалықтар қоғам мен адамзат өміріне пайдалы болса, оны шариғат та құптайды. Ислам діні адам баласының ақыл-ойының дамуын қолдайды. Мұсылман заманауи технологияны меңгеріп, оны қоғамға пайдалы іске бағыттайтын, әрі рухани тәрбие мен этикалық жауапкершілікті ұмытпайтын тұлға болуы керек» деді ол.

(Басы 1-бетте)

Дегенмен кейбір кезеңдерде халықтардың Ислам дінін қабылдауымен не болмаса жаппай қоныс аударудың салдарынан, кейде сирек кездесетін қателіктердің салдарынан кейбір ғибадатханалар бұзылып, қирап бос қалған немесе мешітке айналдыруға мәжбүр болып, намазханаға айналдырылған жағдайлар да кездеседі. Алайда арада он төрт ғасыр өтсе де, Ислам елдерінде әлі күнге дейін өз қызметін тоқтатпай, сақталып қалған мыңдаған шіркеу, монастырь, синагога мен өзге де діни орындар Исламның ғибадатханаға деген құрметі мен оны қорғауға негізделген құқықтық әрі рухани дәстүрінің айқын дәлелі болып отыр. Бұл тарихи шындықты, әсіресе, сегіз ғасыр бойы гүлденіп, кейін толығымен жойылып кеткен Андалусия (Испаниядағы мұсылман өркениеті) мұрасымен салыстырғанда тіпті айқын көруге болады.

Осы тұрғыдан алғанда, Исламның фатхтарын христиан әлемінің Крест жорықтарымен немесе Монғол шапқыншылығымен салыстыру — тарихи әділетсіздік әрі негізсіз айыптау болары анық. Өйткені Ислам жаулап алуды қырып-жоюмен емес, әділдік және тәртіп орнатумен байланыстырған. Қасиетті Құран құлшылық орындарын қиратуды илаһи максатқа тікелей қайшы әрекет деп түсіндіреді. «Хаж» сүресінің 40-аятында өзге дін өкілдерінің құлшылық орындары нақты атап көрсетіліп, Жаратушының бұл орындарға деген қамқорлығы айқын баяндалады: **«Егер Алла адамдарды бір-бірі арқылы зұлымдықты тоқтататын етіп қорғамаса, онда монастырлар, синагогалар, шіркеулер және ішінде Алланың аты көп айтылатын мешіттер — бәрі де бұзылып, жермен-жексен болар еді»**. Бұл аят Исламның діни төзімділік пен ғибадатхана қауіпсіздігін қорғаудағы асыл мұратын анық паш етеді.

Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) Құранда бекітілген ғибадатхана құқығын өзі де мүлтіксіз ұстанып, сахабаларына да оны жүзеге асыруды өсиет еткен. Пайғамбарымыздың Нәжран христиандарымен жасаған келісімі ғибадатхана құқығының алғашқы жүзеге асырылу үлгісі болып саналады. Алла елшісі бұл келісімде нәжрандықтардың шіркеулері, монастырлары мен діни орталықтарының қол сұғылмауына кепілдік беріп, олардың өз дінін еркін ұстануына, құлшылықтарын емін-еркін атқаруына толық мүмкіндік жасайды. Сол сияқты Хайбарды соғыс арқылы алғанымен, ондағы яһуди қауымының ғибадатханасына ешбір зиян тигізбеген. Тіпті Пайғамбарымыз әскерін жорыққа аттандырғанда, өзге дін өкілдерінің ғибадатханаларына тимеуге, оларды өртемеуге, қиратпауға, сондай-ақ діни қызметкерлеріне тимеуге қатысты бұйрық берген.

Алла елшісінен (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) кейін ғибадатхана құқығының айқын әрі жарқын түрде жүзеге асырылған көрнекті кезең — Ислам елінің аумағы кеңейіп, дін мен әділдіктің туы желбіреген хазіреті Омардың (оған Алла разы болсын) халифалық кезеңіне тұспа-тұс келеді. Ол халифалық еткен тұста жаулап алынған аймақтарда өзге дін өкілдерінің құлшылық орындарына қол сұғылмай, олардың қауіпсіздігі мен мәртебесі толықтай сақталған.

Хазіреті Омар Құдысты бейбіт жолмен алғандықтан, ондағы Қияма шіркеуіне мешітке айналдыру былай тұрсын, ең тіпті сол жерде намаз оқудан әдейі тартынған. Себебі ол: «Егер мен мұнда намаз оқысам, менен кейін келетін мұсылмандар бұл жерді мешітке айналдырып жіберуі мүмкін», — деп

ИСЛАМ ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ҒИБАДАТХАНА

дінаралық қатынастың нәзік тепе-теңдігін сақтауға барынша мұқияттылық танытқан.

Сонымен қатар Омар соғыспен алынған Шам, Ирак, Иран секілді аймақтарда қаланың басты, символдық ғибадатханасын ғана мешітке айналдырған. Дегенмен діни орындардың қауіпсіздігі мен тұтастығын сақтауға аса мән берген. Мәселен, Шам қаласының шығыс жағы соғыспен, батыс жағы бейбіт жолмен алынғандықтан, Яхия пайғамбар атындағы әйгілі Азиз Жоханна шіркеуінің шығыс бөлігін мешітке, ал батыс бөлігін шіркеу ретінде ортақ пайдалануға ұсынған. Мұғауия өз халифалығы кезеңінде Яхия шіркеуін мешітке айналдырғысы келеді. Алайда христиан қауымы бұл бастамаға қарсылық білдірген соң бұл ойынан бас тартады. Одан кейін билік басына келген халифа Абдулмәлік ибн Мәруан осы максатты жүзеге асыру үшін христиан қауымына мол көлемде ақша ұсынады. Бірақ олар бұл ұсынысты қабылдамайды. Әйтпесе сол кезде ол қалада 14 шіркеу бар болатын. Кейіннен Халифа Уәлид билікке келген тұста, шіркеуді күштеп бұзып, оны мешіттің аумағына қосып жібереді. Ал Омар ибн Абдулазиз халифа таққа отырған соң, христиан діні өкілдерінің өтінішін назарға алып, Ислам өркениетінің басқа дін өкілдерінің ғибадат орындарына құрметпен қарау қағидасын негізге ала отырып, мешітке қосылған шіркеуді қайтадан христиандарға қайтарып береді.

Ислам философиясында түрлі танымдық мектептер мен түсініктер қалыптасқанымен, Ислам құқықтық мектептері (мәзһабтары) ғибадатханаларға қатысты мәселеде бірдей ортақ ұстанымда болып, Құран мен сүннет негізінде өзге дін өкілдерінің құлшылық орындарына қол сұқпау құқығы жөнінде бірауыздан келісімге келген.

Халифа Харун Рашидтың тұсында қазылық қызмет атқарған Әбу Юсуфтан зиммилерге (яғни Ислам билігін мойындап, оның қорғауындағы өзге дін өкілдеріне) тиесілі шіркеулер мен синагогаларға қатысты мәселе жөнінде сұрайды. Сонда Әбу Юсуф Хулафа Рашидин яғни, алғашқы төрт халифа дәуіріндегі тәжірибелерге сүйене отырып жауап береді. Ол өз сөзінде: «Құлшылық орындарының қорғалуы — Исламның мызғымас қағидасы», — деп айтқан.

Ислам құқықтық жүйесінде ғибадатханаларға қатысты нақты әрі орнықты қағидалар бекітілген. Атап айтқанда, бейбіт жолмен мұсылмандардың билігіне өткен жерлердегі құлшылық орындарына қол сұғуға қатаң тыйым салынған. Ислам тарихында бейбіт жолмен бағындырылған елдердегі өзге дін өкілдерінің ғибадатханалары сол күйінде сақталып, мұсылмандар тарапынан оларға ешбір нұқсан келтірілмеген. Ал соғыс арқылы алынған аймақтардағы құлшылық орындарына қатысты үкімдер біршама ерекшеленеді. Негізінен бұл жерлердегі ғибадатханалар да қорғалып отырғанымен, діни-әкімшілік қажеттіліктер мен мемлекеттік биліктің нышаны ретінде белгілі бір қағида қолданылған. Атап айтқанда, соғыспен алынған қалалардағы ең үлкен және символдық мәнге ие болған ғибадатхананы мешітке айналдыру дәстүрі қалыптасқан. Бұл — Ислам дінінің үстемдігі әрі жана биліктің орнағанын білдіретін белгі болған. Осы қағиданың айқын көріністерінің бірі — Шамдағы әйгілі Умейя мешіті, Кордовадағы Ұлы мешіт және Стамбұлдағы Айя-София мешіті.

Дегенмен мұсылман билеушілері соғыспен алынған өңірлерде де «әділдік пен

шектен аспауды» басты орынға қойған. Мәселен, жоғарыда аталған Шам қаласы алынғанда онда орналасқан 14 шіркеудің ішінен тек христиан әлемі үшін символдық мәнге ие болған Жоханна шіркеуі ғана мешітке айналдырылып, қалған ғибадат орындарына тимеген.

Ғибадатханаларды мешітке айналдыру үдерісі «кылыштың күшімен» емес, құқықтық негізде, нақты екіжақты келісімдерге сүйене отырып жүзеге асырылған. Өкініш-

ке қарай бүгінде әлеуметтік желі мен түрлі алаңдарда айтылып жүрген пікірлер баршылық. Ислам фикһында «кылыш құқығы» деген ұғым жоқ. Бұл — кейбір қате түсініктер мен тарихи шындықты бұрмалаудан туындаған жансақ көзқарас. Мұсылмандар фатх етілген жерлердегі ғибадатханаларды мешітке айналдыруды келісімдерге негіздеп, күшпен емес, заңды жолмен жүзеге асырған.

Мұсылмандар өз билігі астындағы өзге дін өкілдерінің ғибадатханаларына тек қол сұғылмау құқығы шеңберінде ғана емес, сонымен қатар олардың қаз-қалпында сақталып, тарихи болмысы мен архитектуралық ерекшеліктерінің өзгертілмеуіне ерекше мән берген. Қажеттілік болмаса, сәулетіне өзгеріс енгізбеген. Ғибадатханалардың ішкі және сыртқы бейнесі, нақыштары барынша сақталған, тіпті кей жағдайларда жөндеу жұмыстары үшін мемлекеттік қазынадан арнайы қаржы бөлініп, қолдау көрсетіліп отырған. Мешітке айналдырылған ғибадатханаларда «құбылаға бағытталу» сияқты діни талаптардың өзі қажеттілік туындаған жағдайда ғана архитектуралық өзгерістер жасалған. Мәселен, Исламның алғашқы жылдарында Мәдәйн қаласын алған әйгілі сахаба Сағд ибн Әбу Уаккас Кисра сарайын мешітке айналдырғанымен, оның ішіндегі гипстен жасалған мүсіндерге қол тигізбеген. Тарихи деректерге қарағанда, бұл мүсіндер арада екі ғасыр өтсе де бұзылмаған. Сонымен қатар Ирандағы Истахр қаласында отқа табынушылардың

ғибадатханасы мешітке айналдырылғанымен, ондағы бағаналардағы бейнелерге тимей, сол қалпында сақталған. Бұл ұстанымның тағы бір нақты мысалы — Айя-София мешіті. Константинопольдің (қазіргі Стамбұл) ең ірі ғибадатханасы мешітке айналғанымен, құбыла жақ бетіндегі сәнаулы бейнелерден өзге, ішкі бейнелеу элементтері бүгінгі күнге дейін сол қалпында сақталған.

Осының барлығы Ислам өркениетінің мәдени мұраға, сәулет өнеріне және өзге дін өкілдерінің ғибадатханаларына құрметпен қарайтынының айғағы. Мұсылманда фатх еткен немесе өздері негізін қалаған қалаларда да (мысалы, Фустат, Басра, Бағдат) христиан және басқа да дін өкілдері үшін арнайы ғибадатханалар салынған.

Бұл — Ислам құқықтық жүйесінің кемелдігін айғақтайтын тарихи шындық. Мұсылман билігі астындағы өзге дін өкілдерінің құқығын қорғап қана қоймай, олардың ғибадат ету еркіндігін қамтамасыз ету жолында нақты қадамдар жасап, сөз жүзінде ғана емес, нақты іс жүзінде көрініс тапқан. Соның айғағы ретінде Түркияның Урфа қаласындағы Урфа шіркеуі христиандардың өтініші бойынша Әмәуи билігі кезінде жөндеуден өткізіліп, қайта қалпына келтірілгендігін атап көрсетуге болады. Халифа Харун Рашид пен халифа Әмниннің тұсында көптеген шіркеулердің салынуына қолдау көрсетіліп, көптеген шіркеулер жөндеуден өткізілген.

1453 жылы Фатих Сұлтан Мехмет Стамбұлды алған бойда бірден мұсылман еместердің негізгі құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беретін жарлық жариялайды. Сол арқылы олардың діндері мен наным-сенімдеріне, құлшылық пен салттарына толық еркіндік берді. «Өзімізді қалай қорғасак, сіздерді де дәл солай қорғаймыз» деген сөзімен олардың ғибадатханаларын, малы мен жан қауіпсіздігін толықтай қорғауға уәде етті. Алайда жоғарыда аталған ережеге сәйкес, Айя-Софияны мешітке айналдырып, оның қияметке дейін Ислам ғибадатханасы болып қалуын шартты түрде уақып етіп табыстап, мұсылман үмбетіне аманат етті.

Уақып құқығы — әмбебап құқық. Оның ескісі не жаңасы болмайды. Стамбұлдың алынуына дейін ғасырлар бойы осы ғибадатхананың келісе сол дінінің ұстанушылары тарапынан қиратылуға шақ қалған жағдайлар да болды. Дегенмен осы күнге дейін қасиетті нысан ретінде қорғалып, сақталып келді. Содай-ақ оның атауын өзгертудің өзі қажет деп танылмады. Атақты сәулетші Мимар Синан бұл ғибадатханаға таухидтің символы ретінде қосқан мұнаралары арқылы оның бастапқыда көзделген ұлы мұраты мен рухани мәні сол күйінде сақталып, қасиетті мекен ретінде өз қызметін жалғастыруда. Сәулетіне айрықша мән берілген бұл киелі кеңістікте, құбыла жақ бетіндегі бірнеше бейнені есептемегенде, ішкі көріністері (фрескалар, рельефтер, мозайкалар мен портреттер) ғасырлар бойы қол тимеген күйінде бүгінге дейін қаз-қалпын сақтап қалды.

Қорытындылай келе, Ислам өркениеті ғибадатханаларды тек архитектуралық мұра ретінде емес, рухани құндылық ретінде танып, олардың қол сұғылмаушылығын құқықтық әрі моральдық міндет деңгейіне көтерді. Бұл ұстаным өзге дін өкілдеріне құрмет пен діни еркіндік берудің үлгісі ретінде ғасырлар бойы жүзеге асып келеді. Жоғарыдағы аталмыш ғибадатханалар мысалы — осы ұлы мұраттың көрнекті символы.

Жандос АЙТБАЙ,
Республикалық бас мешіттің
наиб имамы

«Болған оқиға» ОЙ САЛДЫ

ЖУЫРДА ТАРАЗ ҚАЛАСЫНА ЖОЛЫМЫЗ ТҮСТІ. КЕШКЕ КИНОТЕАТРҒА БАРЫП ПАЙДАЛЫ ФИЛЬМ КӨРҮДІ ҰЙҒАРДЫҚ, КАССАДА КЕЗЕКТЕ ТҮРҒАН АДАМ НӨПІРІНЕН АЯҚ АЛЫП ЖҮРЕ АЛМАЙСЫЗ. ЖАҚЫН УАҚЫТТА БОЛАТЫН КИНОЛАРҒА ОРЫН ЖОҚ, СОҢҒЫ СЕАНСТАН ОРЫН БҮЙЫРДЫ. СТУДЕНТТІК ШАҚТАН ШЫНАЙЫ ӨМІРДЕ БОЛҒАН ОҚИҒАЛАР ЖЕЛІСІМЕН ЖАЗЫЛҒАН КІТАП ОҚУДЫ, КИНО КӨРҮДІ ЖАНЫМЫЗ ҚАЛАЙТЫН. БҮЛ ҚАЛАУ ШЫНАЙЫ ӨМІРДЕ БОЛҒАН «ОЙ САЛАР ОҚИҒАЛАР» КІТАБЫН ЖАЗУҒА ЖЕТЕЛЕДІ. АЛЛАҒА ШҮКІР, ЕҢБЕГІМІЗ ОҚЫРМАНДАР ҚОЛЫНА ТИДІ.

Сонымен біз таңдаған кино сценарийінің негізгі ерекшелігі — шын өмірде болған оқиға желісіне негізделуі. Басты рөлдерді сомдағандар — Лейло Акназарқызы, Ұлбосын Шалқарова, Бақытгүл Серікбаева, Жанжалға негізгі себеп — ерлі-зайыптылардың бірнеше жылдан бері сәбилі болмауы. Осыдан аралары суыған. Ажырасуға шешім қабылдаған. Әйтпесе зәулім үйде шалқып өмір сүріп жатқан.

Ортаншы ұлдың тапқаны күнделікті азық-түліктен артпайды. Соған қарамастан арақидік анасына аз-кем ақша салып тұрады. Сондағы ойы — «кәсіпкер» екенін дәлелдеу. Ал үшінші ұлдың «майор» деген үлкен қызметі бар. «Капитан» болғанда анасы сүйіншіге деп 100 мың теңге салады. Қызметі «өскенде» тағы 100 мың теңге жібереді. Сөйтіп «майор» мырза сүйіншіге алған ақшасын жалдамалы пәтер ақсына жұмсайды. Шын мәнінде, ол ойынханадан шықпайтын жұмыссыз еді.

Сонымен анасы Алматыға келіп, әуелі үлкен ұлының зәулім үйінде қонақта болады. Екінші күні ортаншы ұлының үйіне барады. «Кәсіпкер» Сәкен алдын ала әлемді әрі кең пәтер жалдап қояды. Бұған сеніп қалған анасының төбесі көкке жетеді. Бақыттан басы айналып, мәз-мейрам күй кешеді.

Бірақ қуанышы ұзаққа созылмайды. «Өтіріктің қыйрығы бір-ақ тұтам» дегендей, ақиқаттары көп ұзамай ашылады. Көңіл күйі су сепкендей басылады. Балаларының бір-бірімен жиі қатты сөзге келіп, араласпай қойғанына да куә болады. Мұның бәрі ана жүрегіне қатты батады.

Күтпеген «тосын сыйларға» әбден ашуланған анасы: «Сендерге не болған? Қалаға келіп, тым қатты өзгеріп кетіп-сіндер ғой. Ерлос, сен неге әйелімден ұрыса бересің? Құдайдан бала сұрауды тоқтатпа. Уақыты келгенде кішкентайлы боласындар. Аллаға шүкір, сә-

биің болмаса да үлкен үйің бар. Шүкір демейсің бе? Сәкен, саған не болған? Өтірік үй жалдап, кімді алдап жүрсің? Қазір үйің болмаса, ертең-ақ аласың. Басында баспанаң болмаса да жаныңда төрт балаң бар. Шүкір демейсің бе? Біржан, сенің мына жүрісің не? Дұрыс жұмыс таппадың. Әлі күнге дейін үйленбедің» дейді. Осы сәтте кенже ұлы Біржан: «Шүкір айтайын десем, ештеңем жоқ сияқты ғой», — деп көрерменді қыран-топан күлкіге бөлейді.

Анасы: «Бір шатырдан шығып, бір-біріңмен сыйыспай жүргендеріңе жол болсын. Мен сендерді өзара бауыр болуға тәрбиеледім. Әлде олай емес пе?» дегенде Сәкен: «Бұған бір шатырда емес, бір шатырдан шықпағанымыз себеп шығар», — деп, зірк етіп жауап береді. Шын мәнінде, оларды балалар үйінен асырап алған еді... Бұл сөз сүйектен өтіп кетсе керек. Ешкімге айтпай ауылға тартып кетеді... Үш ұл анасын

биің болмаса да үлкен үйің бар. Шүкір демейсің бе? Сәкен, саған не болған? Өтірік үй жалдап, кімді алдап жүрсің? Қазір үйің болмаса, ертең-ақ аласың. Басында баспанаң болмаса да жаныңда төрт балаң бар. Шүкір демейсің бе? Біржан, сенің мына жүрісің не? Дұрыс жұмыс таппадың. Әлі күнге дейін үйленбедің» дейді. Осы сәтте кенже ұлы Біржан: «Шүкір айтайын десем, ештеңем жоқ сияқты ғой», — деп көрерменді қыран-топан күлкіге бөлейді.

Анасы: «Бір шатырдан шығып, бір-біріңмен сыйыспай жүргендеріңе жол болсын. Мен сендерді өзара бауыр болуға тәрбиеледім. Әлде олай емес пе?» дегенде Сәкен: «Бұған бір шатырда емес, бір шатырдан шықпағанымыз себеп шығар», — деп, зірк етіп жауап береді. Шын мәнінде, оларды балалар үйінен асырап алған еді... Бұл сөз сүйектен өтіп кетсе керек. Ешкімге айтпай ауылға тартып кетеді... Үш ұл анасын

қатты ренжітіп алғанын кеш түсінеді. Тосын сый болсын деген оймен үш ұл ауылға шығады. Жолай анасы бірнеше рет қонырау шалады. Бірақ ұлдары тұтқаны көтермейді. Ауылға жетсе анасы бақилық болып кеткен екен.

Осы кезде фильм басталған сәттегі пойыздағы әңгіменің жалғасы беріледі. Келіншек: «Алматыға барудағы екінші себепті айтпадыңыз ғой?» дегенде үш жетім баланы асырап алған ол: «Мен біраз уақыттан бері жаман аурумен ауырамын. Дәм-тұзым таусылуға жақын. Балалармен қоштасып, немерелерімнің мандайынан бір иіскеп кетейін дегем», — деп жауап береді...

Фильмнің соңғы сәті әсерлі. Ерлос, Сәкен, Біржан анасының жазып қалдырған өсиет хатын оқып, көз жасын тия алмайды. Өлім алдында жазған соңғы сөзі өмір бойы сабақ болады. Арадан біраз жыл өткенде Ерлос кішкентайлы, Сәкен баспаланы болады. Бір-біріне деген қамқорлықтарына сүйінсесіз.

Бір күлдіріп, бір жылатқан фильмнен алған әсер көп. Соның бірегейі — үш жетімді асырап, оларға аналық мейірімін аямай төккен жесір әйелдің ерлігі. Мейірімді жанның бір ісі үш баланың тағдырын түбегейлі өзгертіп, бақытты ғұмыр кешуіне әсер етеді. Ыстық ұяда мейірімге қанып өскен бала өскенде айналасына қамқор, бауырмал болатыны хақ. Осындайда ойға: **«Мейірімді болмаған адам мейірім көрмейді»**, — деген хадис оралады. Данышпан ғұламалардың «Әлемді мейірім ғана құтқарады» деген сөзінде жан бар.

Аллаға шүкір, қазақ киносы даму деңгейіне бағыт алды. Көрермен ретінде қолдау қажет-ақ.

Ағабек ҚОНАРБАЙҰЛП.

ТАФТАЗАНИДІҢ МҰРАСЫ – БОЛАШАҚТЫҢ КІЛТІ

ЛОГИКАЛЫҚ-ГНОСЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ-КӘЛАМДЫҚ МҰРАСЫ БҮГІНГІ ТАҢДА ФИЛОСОФИЯ МЕН ДІН ТАРИХЫН ЗЕРТТЕУШІЛЕР АРАСЫНДА АЗ-КЕМ АТЫ ҒАНА АЙТЫЛЫП, ЗАТЫ БЕЙХАБАР ТҮЛҒА БАР. ЗАТЫ МЕН ҒЫЛЫМ ЖОЛЫ НЕНДЕЙ ІСІМЕН МАҢЫЗДЫ ДЕСЕК, БІЛІМСІЗДІГІМІЗ Я БОЛМАСА САУАТСЫЗДЫҒЫМЫЗ ШЫҒАР ДЕП ҚЫМСЫНАМЫЗ, ЯҢНИ ЖАУАПТАН ЖАЛТАРҒАННАН ГӨРІ ЖАУАБЫН ТАППАЙ ҚИНАЛАРЫМЫЗ ХАҚ ҚАРАПАЙЫМ Я ҒЫЛЫМНАН ТЫСҚАРЫ ХАЛЫҚҚА БЕЙМӘЛІМ ТҮЛҒА ТУРАСЫНДА МӘЛІМЕТТЕР БЕРІП, АТЫН ҒАНА ЕМЕС, ЗАТЫМЕН ДЕ ТАНЫС БОЛУҒА ОҚЫРМАНҒА ОЙ ТАСТАЛЫҚ.

Өзі ортағасырлық ғұламалар арасындағы синкреттік (біріктіруші) ойлау мәдениетін танытып қана қоймай, бүгінгі замандағы «ақыл мен сенімнің, дәстүр мен жанашылдықтың үйлесімі» мәселесіне жауап береді және түркі-Ислам өркениетінің интеллектуалдық мұрасын тану үшін, ғалым мен оның еңбектері арқылы қазақ даласына тараған білім дәстүрінің тамыры мен сабақтастығын сезінуге болады. Бұл — біздің рухани тамырымыздың тереңдігін көрсететін дәлелдің бір парасы. Тұлғаны тану-білу — ұлттық және өркениеттік өзіндік сана қалыптастырып қана қоймай, ұлттық мәдени кеңістігінің тереңдігін түсінуге жол ашады.

Орта ғасырдың кейінгі кезеңіндегі тәжік философиялық және кәламдық дәстүрінің аса көрнекті өкілдерінің бірі. Геометрия, логика, араб тілі грамматикасы және поэтика салаларындағы терең біліммен танылған деп атауға толық негіз бар. Әл-Ашари, Әбу Хамид әл-Ғазали, Фахруддин ар-Рази, Әбу Мансұр әл-Матуриди және басқа да ғалымдардың кәламдық идеяларының жалғастырушысы әрі дамытушысы — Сағд ад-дин Масғұд ибн Омар өт-Тафтазани (1322-1390 жыл). Тафтазанидің логика, құқық (фикһ), поэтика, грамматика, математика, риторика және Құран тәпсірі салаларындағы еңбектері өз дәуірінде оқулық ретінде кеңінен пайдаланылған.

Тафтазани 1322 жылы Хорасандағы Ниса қаласының маңындағы Тафтазан ауылында дүниеге келген (қазіргі Түрікменстан аумағы). Ұстаздары әйгілі ғалым — әл-Иджи мен Кутб ад-дин ар-Разиден. Шамамен отыз жыл бойы ел кезіп, Мауереннахрдағы әртүрлі медреселерде сабақ берген. Сондай-ақ Гератта және Гиджуванда қызмет атқарған.

Замананыда Жәнібек ханның шақыруымен Сарайда (Алтын Орда астанасында) біраз уақыт еңбек етіп, кейін Ширазда Шах Шуджа сарайында жұмыс істеген. Сондай-ақ Әмір Темірдің шақыруымен Самарқанға барып, өмірінің соңына дейін хан сарайында тұрған. Ғылыммен айналысып, шәкірт тәрбиелеп, 1390 жылы Самарқанда дүние салған.

Тафтазанидің логикалық-гносеологиялық және діни-философиялық көзқарастарының идеялық-теориялық алғышарты — Фахриддин ар-Рази, Насируддин Туси, Катиб әл-Қазвини, Әбу Әли ибн Сина, Әбу Насыр әл-Фараби сияқты ойшылдардың философиясы, сондай-ақ Аристотельдің логикасы мен метафизикасы болған және таным теориясында қалыптасқан құнды идеяларды шығармашылық тұрғыдан игеріп, өз жолына енгізген.

ҚҰРАН ИНЖУЛЕРІ

«مَرْعُوسَانِ» الْحَجَرِ

Сүренің «Хижр» деген атауы танымал, түбірі «тас» сөзінен туындайды, Салих (оған Алланың сәлемі болсын) пайғамбар жіберілген Самуд қауымына қатысты түскен. Бұл қауымды басқаша «Хижр қауымы» деп те атайды. Тастан қалап, үйлер, сарайлар салғаны үшін «Хижр» деп атаған. Қазіргі Сауд Арабиясы жерінде орналасқан. Ад қауымынан біраз уақыттан кейін астамшылық қылған Салих пайғамбардың қауымы болатын.

РЕТТІЛІГІ, АЯТ САНЫ

Құранда реттілігі жағынан 15-сүре, аят саны — 99, «Жүсіп» сүресінен кейін Мекке қаласында соңғы түскен сүрелердің бірі. Кейбір деректерде сүренің 87-аяты мәдиналық деген пікір бар. Құранның 14-парасында 262-267 беттерде орналасқан.

ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ

Меккелік сүрелерге тән иман негіздері жайында сөз етіледі. Бұл сүреде кәпірлердің халі, қияметтегі өкініштері, Құранның Алла қузырынан түскенін, оның сақталуын Алланың өзі кепілдікке алғаны, құлдар арасында ризықтың үлестірілуі, Жаратушы Алланың Ұлы Шебер иесі екені, Алланың ұлық жаратылысы — адам жайында, оған періштелердің сәжде етуі, шайтан лағынеттің төкаппарлық танытып, қияметке дейін қуылғаны, сондай-ақ Пайғамбарға (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) дейінгі қауымдардың ақыры жайында баян етіледі.

АРТЫҚШЫЛЫҒЫ

Әбу Муса әл-Әшғариден жеткен хадисте: «Тозақ тұрғындары жәһаннамда жиналғанда олармен бірге құбыла иелері (мұсылмандар) де болады. Олар мұсылмандардан: «Сендер мұсылман болмап па едіңдер?» — деп сурайды. Олар: «Иә», — деп

логикадағы көзқарастары әл-Фараби, Ибн Сина және Насир ад-дин өт-Туси еңбектерімен идеялық сабақтастықта дамыған.

Түркілік рухани кеңістікке қалдырған әсері Мауереннахрдағы ғылыми мектептердің қалыптасуына ерекше ықпал еткен. Оның ілімдері кейін Бұхара, Түркістан, Хиуа және Қазан медреселерінде оқытылған. Сондай-ақ Қазақ даласында діни-ғылыми білім таратқан ұстаздар мен ахундардың кітапханаларында оның еңбектері жиі кездеседі. Өйткені ақыл арқылы сенімді түсіндірудің жолын ұсынып қана қоймай, этикалық және рухани кемелдікке жету идеясын алға тарта отырып, ғылымды Құдайды танудың бір тәсілі ретінде қарастырған. Сондықтан ол кейінгі ғасырларда «ғалымдар имамы», ал еңбектері «ғылым мен сенімнің көпірі» деп аталған. Сондай-ақ ол Шафиғи және Ханафи мазһабтарындағы құқықтық трактаттарға түсіндірмелер (глоссарлар) жазып қалдырған.

Бұл ғылымның қолжазба еңбектерімен танысуға бүгінде мүмкіндік бар. Мәселен, Астанадағы Ұлттық академиялық кітапхананың Сирек кітаптар мен қолжазбалар қорында Тафтазанидің «Шарх ал-ғақағид ан-Насафия» («Ан-Насафидің сенім рәміздері» (трактатының) түсініктемелері») деп аталатын қолжазбасы сақталған. Қолжазбаның мерзімі, палеографиялық мәліметтер бойынша, XVIII ғасырдың аяғына жатады. Мәтіндерінде ақау бар. Соны жоқ, араб тілінде, настіғлік үлгісінде кара сиямен жазылған. Жазу стилі және жолдар саны (әр бетте 13 жол), бір каллиграфтың қолынан шыққан.

Трактат мәтініне оқырмандар кішігірім курсивті жазбалармен шет-жиектеріне көп түсініктеме жазып, қалдырған. Жазып алған, я болмаса көшірген жан туралы мәлімет жоқ.

Қолжазба мұқабасы картоннан жасалған ортаазиялық дәуірге тиесілі және қағазы шығыстық, жұқа, жылтыр, ақшыл, вержерлері жарыққа жақсы көрінетін, филигрансыз және потозосыз. Қолжазба форматы — 26 x 15 см., блоктың қалыңдығы — 1,5 см. Библиографиялық маңыздылығы — сирек қолжазба қатарында және жақсы жағдайда сақталып тұр.

Ал ғылыми-мәдени құндылығы — ортағасырлық философиялық әдебиеттің жазба мұрасы қатарындағы еңбек. Кайсыбір оқырманды я болмаса ғалымды қызықтырса. Ұлттық электронды кітапхананың kazneb.kz сайты арқылы оқып, таныса алады. Ал, түпнұсқада қажет бола қалса, кітапхананың сирек қоры қашан да ашық. Классикалық мәтінді тануға қызығушылық танытқан оқырманға нақты архивтік жәдігерге жол ашады. Тарихи дерек қана емес, Шығыс ғылымының рационалды және имани үйлесімінің үлгісі. Қазіргі адамзат үшін бұл — дін мен ғылымды қарсы қою емес, өзара толықтырушы күш ретінде көрудің өнегесі деп білеміз.

Оқырманын ақыл мен иманның үндестігін, ғылым мен сенімнің сабақтастығын қайта пайымдауға жетелейді. Өйткені дін мен философияны тоғыстырған ойшыл, ал оның еңбектері бүгінгі қоғам үшін де өзекті: адамды білім арқылы рухани кемелдікке жетуге шақырады. Тафтазанидің мұрасы — өткеннің емес, болашақтың кілті.

Мәлдір ТӨЛЕПБАЙ,

Ұлттық академиялық кітапхананың ғылыми қызметкері

ЕЛ ІШІНЕН ЕКІ СҰРАҚ

БІРЕУТЕ БЕРГЕН СҢЙЛЫҚТЫ ҚАЙТАРЫП АЛУҒА БОЛА МА?

СҢЙЛЫҚ – БҰЛ БІР АДАМНЫҢ ЕКІНШІ БІРЕУТЕ ӨЗ ЕРКІМЕН, ҚАЙТАРЫМСЫЗ ТҮРДЕ БЕРЕТІН МҰЛКІ, ЗАТЫ НЕМЕСЕ ҚАРАЖАТЫ. СҢЙЛЫҚ БЕРУ ӘДЕТТЕ ҚҰРМЕТ КӨРСЕТУ, КӨМЕК БЕРУ, ДОСТЫҚ ПЕН СҢЙСПЕНШІЛІКТІ НЫҒАЙТУ, НЕ БОЛМАСА БҰРЫНҒЫ ЖАСАЛҒАН ЖАҚСЫЛЫҚҚА РИЗАШЫЛЫҚ БІЛДІРУ МАҚСАТЫНДА ЖАСАЛАДЫ (МУХАММАД МӘЖИТ ИТР, «ӘЛ-МУФӘССАЛ ФИ ӘЛ-ФИҚҺИ ӘЛ-ХАНАФИ: ӘЛ-ӘМУӘЛУ УӘ ӘЛ-МУҒӘМӘЛӘТУ ӘЛ-МӘЛИЯ», 76).

Берілген сыйлықты қабылдау — сүннет амал. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) былай дейді: *«Кімге бауырынан еш сұрамастан, ешнәрсе дәметпестен бір есақсылық (сыйлық) жетсе, оны қабылдасын (кері қайтарып жібермесін). Өйткені бұл Алланың оған берген ризық-несібесі»* (Табарани, №4124; Ахмад, №24009).

Сыйлық қабылданған сәттен бастап ол алушы тараптың меншігіне айналады және келісімшарт аяқталған болып есептеледі. Енді бұдан кейін сыйлықты қайтарып алу мәселесі ғұламалардың арасында тартысты тақырыптардың бірі (Уәһбәту әз-Зухайли, «Әл-Фикһу әл-ислами уә әдиллатуһу»: 5/27).

Ханафи мәзһабы бойынша сыйлықты қайтарып алуға рұқсат етіледі, бірақ бұл әрекет мәкруһ (жағымсыз әрі күпталмайтын іс) саналады («Радду әл-мухтар», 5/698.). Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) бұл туралы: *«Сыйлықты берген адам, егер оның орнына басқа сыйлық алмаса, оны қайтарып алуға құқылы»*, — деген (Ибн Хажар әл-Аскалани, «Әт-талхису әл-хабир», 3/1053; «Нәсбу әр-рая», 4/260).

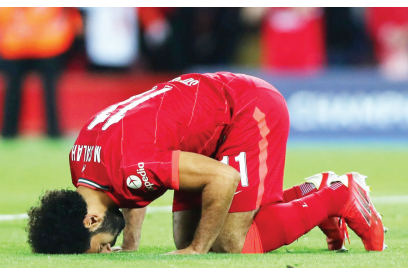
Имам әл-Касани: «Сыйлықты қайтарып алу — адамгершілікке жат, жеккөрінішті іс», — дейді («Бадаиғ әс-санаиғ», 6/128; «Фәтху әл-қадир», 7/133).

Сыйлықты қайтарып алу екі тараптың өзара разылығымен немесе қазының шешімімен жүзеге асуы тиіс. Сонымен қатар сыйлықты қайтарып алуға кедергі болатын жағдайлар болмауы керек. Олар:

- 1) Сыйлық беруші немесе алушы дүниеден өтсе;
- 2) Сыйлықты алушы жақын (ағасы, әпкесі, олардың балалары сияқты) туысы болса; Сонымен қатар ерлі-зайыптылардың да бір-біріне берген сыйлықтарын қайтарып алу дұрыс емес. Өйткені бұл туыстық қарым-қатынасты, өзара сыйластықты сақтау үшін маңызды. Сондықтан мұндай келісімді бұзу — орынсыз.
- 3) Сыйлық бүлінсе, жоғалса, сатылып кетсе немесе үшінші тарапқа тарту етілсе;

СПОРТШЫЛАРДЫҢ ШҰКІРЛІК СӘЖДЕСІН ЖАСАУЫ ДҰРЫС ПА?

ШҰКІРЛІК СӘЖДЕСІ – МҰСЫЛМАННЫҢ ӨЗІНЕ НЕМЕСЕ БАСҚА БІР МҰСЫЛМАНҒА ҚАНДАЙ ДА БІР НЫҒМЕТ КЕЛГЕНДЕ НЕ БІР ҚИЫНДЫҚ ПЕН БӘЛЕ-ЖАЛА СЕЙЛІГЕНДЕ, АЛЛА ТАҒАЛАҒА МАДАҚ АЙТЫП, ШҰКІРЛІК ЕТУ МАҚСАТЫНДА ОРЫНДАЛАТЫН ҚҰЛШЫЛЫҚ ТҮРІ.

Ханафи мәзһабының көрнекті ғалымдары имам Әбу Юсуф пен имам Мұхаммедтің көзқарасы бойынша, егер адамға бір игілік (нығмет), дүние-мүлік берілсе, бала-шаға нәсіп етілсе немесе бір қиындық пен бәле-жала артта қалып, аман-есен құтылса, сондай-ақ осыған ұқсас жағдайларда шүкірлік ретінде сәжде жасау мұстахаб (яғни орындалса сауап, орындалмаса күнә емес амал) саналады (Ибн Абидин, «Радду әл-мухтар», 2/597; Шунурбүләли, «Мәраки әл-фәләх», 191). Әбу Бәкірден (оған Алла разы болсын) жеткен риуаятта былай делінеді: «Алла елшісі қуанышты хабар алған кезде дереу сәждеге жығылып, Аллаға шүкірлік жасайтын» (Әбу Дәуіт, №2774; Ибн Мажә, №1394).

Шүкірлік сәждесі — тиләуат сәждесіне ұқсас орындалады (яғни оны орындау үшін дәретті болу, әуретті жері жабық болу, құбылаға жүздену секілді шарттар сақталуы қажет). Сәжде жасау үшін тақбир айтып (қол көтермей), сәждеге барады. Сәждеде Алланы мадақтап, тәсбих сөздерін айтады. Сосын қайта тақбир айтып, басын көтереді («Хашияту өт-Тахтауи», 500).

Қазіргі таңда кейбір спортшылар, әсіресе футболшылар, жарыста жеңіске жеткенде немесе гол соққан сәтте сәждеге жығылып, шүкірлігін білдіріп жатады. Бұл мәселеге қатысты ғалымдардың арасында екі түрлі көзқарас бар.

Біріншісі, спорт алаңында шүкірлік сәждесін орындау дұрыс емес. Шүкірлік сәждесі — тек айқын нығмет келгенде немесе қиындықтан құтылғанда ғана жасалады. Ал жарыста жеңіске жету

4) Сыйлыққа қалпына келмейтін немесе оның құнын арттыратын өзгерістер енгізілсе; Мысалы, матаға кесте тігілуі, қозының қошқарға айналуы, арық малдың семіруі т.б.

5) Сыйлықтың есесіне аз болса да бір нәрсе алған болса («Бәдәуи әс-сәнайығ», 6/128. «Фәтху әл-қадир», 7).

Басқа мәзһаб иелерінің пікірі бойынша сыйлықты қайтарып алуға рұқсат етілмейді. Тек әкесі өзінің баласына берген сыйлығын ғана қайтарып алуына болады. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): *«Кісі сыйлық бергеннен кейін оны қайтарып алуына болмайды. Тек әкесі баласына берген сыйлығын қайтарып ала алады. Өз сыйлығын қайтарып алатын адамның мысалы татақ жеп, кейін оны құсып, құсығын жеген итке ұқсайды»*, — деген (Әбу Дәуіт, №3539).

Сыйлық беру — достық пен сүйіспеншілікті арттыратын, құрмет пен көмектесуді білдіретін ізгі амал. Оны қабылдау — сүннет. Ал берілген сыйлықты қайтарып алу — мәкруһ, яғни жағымсыз әрі адамгершілікке жат іс. Дегенмен белгілі бір жағдайларда (екі тараптың келісімімен немесе қазының шешімімен) сыйлықты қайтарып алуына болады. Бірақ сыйлық жақын туысына берілген болса немесе оның орнына бір нәрсе алса, сондай-ақ жоғарыда аталған басқа да кедергілер болған жағдайда, сыйлықты қайтарып алуға болмайды.

ИСЛАМ ДІНІНДЕ САДАҚАНЫҢ БІРНЕШЕ ТҮРІ БАР, ОНЫҢ ҮЛКЕНІ ПАРЫЗ, УӘЖІП, КЕЙІНГІСІ СҮННЕТ САДАҚА БОЛЫП БӨЛІНЕДІ. ӘРҚАЙСЫСЫНЫҢ УАҚЫТЫНА, КЕЗЕҢІНЕ ҚАРАЙ САУАБЫ ДА ӘРТҮРЛІ БОЛАДЫ. АЛАЙДА СОЛАРДЫҢ ІШІНДЕ ЕҢ ҚҰРМЕТТІСІ – УАҚЫП САДАҚАСЫ.

Сауабы мол САДАҚА

Уақып деп Алланың разылығын көздей отырып бір нәрсені (мүлік, жер, су, құдық, көпір, ғимарат т.б) өз меншігінен шығарып, қоғамға қызмет ету мақсатында қайырымдылық етіп тұрақты негізде беруді айтады. Әдетте қайырымдылық мекемелері, білім беру орталықтары, мешіттер мен медреселердің қызметі сияқты қоғамдық мүліктер уақып етіледі немесе осы қоғамдық нысандарды тұрғызатын қаржы не қаржы алып келетін жылжымайтын мүліктерді (дүкен, зауыт, егіндік, мал-мүлік т.б) де уақып қатарына жатқызамыз. Мысалы, адамдар өздерінің мүлкін немесе жерін мектептер, ауруханалар немесе мешіт салу үшін уақып ретінде қалдырады. Садақаның бұл түрі Алла Тағаланың құзырында сауабы мол амалдар қатарына жатады. Себебі адам өз мүлігін Исламның не адамзаттың мүддесіне жақсылық мақсатында қолдануға беру арқылы мол сауапқа кенеледі. Тіпті дүниесін уақып еткен адам өмірден өтіп кетсе де, уақыптың сауабы тоқтаусыз барады.

Уақыптың қоғамда атқаратын көптеген мақсаты мен маңызы бар. Алланың құзырында сауап тұрғысынан үлкен амал саналатын уақыпты терең түсіну үшін бірнеше тақырыпқа тоқтағанымыз жөн.

УАҚЫПҚА ҚҰРАННАН ДӘЛЕЛ

Ислам әлеміндегі көптеген әуелгі ғұламалардың және олардан кейінгілердің пікірінше, уақып ету дұрыс, мәндүб амал саналады. Жабир ибн Абдулла: «Пайғамбарым сахабаларының шамасы келгендерінің уақып етпегені болмаған», – деген. Алла Тағала Құран Кәрімде жақсылыққа, қайырымдылыққа, мал-мүлік жұмсауға шақырып, былай деген: «**Ей, иман келтіргендер! Маңдай терлеріңмен тапқан малдарыңды және біздің сендер үшін жерден шығарғандарымызды Алла жолында сарп етіңдер!**» («Бақара» сүресі, 267-аят). Бұл аятта Алла Тағала жылдар бойы еңбек етіп отбасына, өзіне, әулеті мен абыройы үшін деп тапқан дүниеден де Алла жолына сарп етіп садақа берген адамның мол жақсылыққа қол жеткізетінін меңзеп тұр. Тіпті ол ең қатты жақсы көретін дүние болса да, садақа етудің сауабы мол. Бұл жайында Құранда: «**Жақсы көрген нәрселеріңді Алла жолында жұмсамайынша жақсылыққа қол жеткізе алмайсыңдар. Не жұмсағандар да, Алла оны сөзсіз біліп тұрады**» («Әли Имран» сүресі, 92-аят) дей келіп, мүмкіндігі болған адамның Алла жолында садақа жасауы өте маңызды амал екенін айтады.

Адам өзінің мүлкін уақып ету арқылы бір емес, бірнеше уақыт бойы үзілмес сауапқа ие болады. Тіпті ол сауап ақыретке дейін жалғасады. Себебі Құранда: «**Бір жақсылық істеген адам он есе сауапқа ие болады**» («Әнғам» сүресі, 160-аят) делінген.

Алла жолында бір жақсылық (сауаптың кез келген түрі) жасаған

УАҚЫП – ПАЙҒАМБАРЫМЫЗДЫҢ (ОҒАН АЛЛАНЫҢ САЛАУАТЫ МЕН СӘЛЕМІ БОЛСЫН) ӨМІР СҮРГЕН ЗАМАНЫНДА ҒАНА ЖАСАЛҒАН АМАЛ ЕМЕС, КЕРІСІНШЕ СОЛ ЗАМАННАН БАСТАУ АЛЫП, ҚАЗІРГІ УАҚЫТҚА ДЕЙІН ТОҚТАУСЫЗ ЖАЛҒАСЫН ТАУЫП КЕЛЕ ЖАТҚАН АМАЛ. ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДА ДА БІРНЕШЕ УАҚЫП ЖАСАЛҒАН.

адамның сауабын Алла Тағала он есеге арттырады, ал уақып мүлкін халық немесе мұқтаждар әр пайдаланған сайын сауап жазылып және ол он есеге дейін арта түседі. «**Алла жолында мал-мүлкін садақа қылғандар жеті дана бас шығарған, әрбір басында жүзден дәні бар дақылға ұқсайды. Алла қалаған пендесіне еселеп сауап береді**» («Бақара» сүресі, 261-аят) деген аятқа сүйенетін болсақ, сауапты амал Алланың қалауымен жүз есеге дейін арта түседі екен. Әрине бұл – Алланың шексіз мейірімінің көрінісі.

Уақып арқылы осыншама үлкен сауапқа қол жеткізген адам кедейліктен немесе дүниенің бір бөлігі азайды деп мүлдем қорықпағаны жөн. Себебі Алла Тағала қасиетті Құранда: «**Алла жолында берген нәпақаларыңның есесін Алла толтырады**», – деген. Бұл тікелей мал-дүниенің артуы болуы мүмкін немесе Алла адамның жүрегіне иман мен мейірімді салуы ғажап емес.

УАҚЫПҚА ХАДИСТЕН ДӘЛЕЛ

Әбу Һурайрадан жеткен Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) мына бір хадисі тікелей уақыпты меңзеп тұрғандай: «**Егер адам баласы бұл өмірден өтсе, амал дәптері тоқпайды. Тек үш жағдайда ғана амал дәптері жазыла береді: жария берілген садақа, пайдаға асқан ілім және дұға жасайтын салиқалы ұрпақ**» (Мүслим). Осындағы «жария берілген садақа» деген сөзді ғалымдар уақып садақасы деп түсіндірген.

Осы ретте Ислам тарихынан бірер мысал келтіре кетсек. Бірде сахаба Омар ибн Хаттаб (оған Алла

разы болсын) Хайбар жорығында бір жерді меншігіне алады. Ол бір күні Пайғамбарымызға (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) келіп: «Уа, Алланың елшісі, мен Хайбар соғысында бір жерді меншігіме алдым және ондай байлыққа бұған дейін қол жеткізбедім. Бұл жерге қатысты маған қандай әмір бересіз?» – деп сұрайды. Сонда Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): «**Егер қаласаң, ол жерді уақып ет те, одан түскен пайданы садақа қылып отыр**», – дейді. Бұл – Исламдағы ең алғашқы уақып.

Сондай-ақ Сахаба Османның (оған Алла разы болсын) яһудиден сатып алған құдығын Мәдина қаласының тұрғындары әлі күнге дейін пайдаланып келеді. Ол жерде халифаның құрма бағы да бар. Одан түскен қаражат сол заманнан бері Пайғамбар мешітінің қажеттілігіне жұмсалып келгенін көре аламыз. Жоғарыда айтылған Жабир ибн Абдулланың: «Пайғамбарымыз сахабаларының шамасы келгендерінің уақып етпегені болмаған», – деген сөзіне мән берсек, хадис пен сиярдан уақыпқа дәлел болатын оқиғалар аз емес екенін көреміз.

Уақып – Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) өмір сүрген заманында ғана жасалған амал емес, керісінше сол заманнан бастау алып, қазіргі уақытқа дейін тоқтаусыз жалғасын тауып келе жатқан амал. Қазақ даласында бірнеше уақып жасалған. Мысалы, Құнанбай қажы Өскенбайұлы бастаған қажылар Меккеге барған сапарында киелі шаһардан қонақ үй салдырып, уақып жасаған болатын. Әкесінің бұл игі ісі жайында хакім Абай:

*Меккеде уақып үй салып,
Пәтер қып, жаққан шырақты.
Бір құдайдың жолына,
Малды аямай бұлапты, –* деп жазды.

Сол секілді даңқты батыр Бауыржан Момышұлының қалалық советтен берген өзіне тиесілі үйді соғыстан ұлы қайтыс болған кейуанаға беруі (уақып жасауы) ұрпаққа мәңгі өнеге болып қалды. Түркістан-

дағы Ахмет Ясауи кесенесінен бастап бүгінде елімізде салынып жатқан мешіт-медреселердің барлығы уақыпқа жатады. Уақыптың пайда-сы мол екенін білген Алаш қайраткері Міржақып Дулатұлы да:

*Жарар еді ортада мешіт салсақ,
Қаза қылмай намазды барып тұрсақ,
Бір ғалымды фазыл заттан*

имам сайлап,

*Байларымыз жиналып
уақып қылсақ! –* деп жырлаған болатын.

Қоғамдық мақсатқа және қоршаған орта мен жануарларды қорғау саласында уақыптың орны ерекше. Хазіреті Омардың Хайбардағы уақыбы кедейлерге, міскіндерге және жолаушыларға арналған еді. Кедейшілікке қарсы күрес пен қоғамдық көмек мәселелері мұқтаж адамдарды киіммен, тамақпен, баспанамен қамтуды көздейді. Фикһ ғалымдары егер уақып етуші кісі мақсатын баяндамай кетсе, онда уақып кедейлер мен міскіндерге арналатынын ескерткен. Уақып жесір әйелдерді, бойдақ жігіттерді, кедей қыздарды, емізулі баласы бар әйелдерге де арналады. Уақып жол бойында орналаcқан қонақ үйлерді, жол жиегіндегі бұлақтарды да қамтиды. Ғасырлар бойы Ислам уақыптары осындай қызметтер атқарды және қазіргі заманда да осы салаларда қызмет көрсете алады. Уақып еткен мүлік ақыретке дейін сақталып, қоғамның пайдасына үлестіріледі. Қазіргі уақытта ҚМДБ-ға қарасты «Уақып» қорының қызметкерлері уақып ісін үйлестіріп қамтамасыз етіп келеді.

**Азамат ӘБДІКЕРІМҰЛЫ,
«Уақып» қайырымдылық қорының директоры**

КРАСНАХОРКАИДЫҢ КҮҢІРЕНІСІ

2025 ЖЫЛЫ ӘДЕБИЕТ САЛАСЫНДА НОБЕЛЬ СЫЙЛЫҒЫН ВЕНГР ЖАЗУШЫСЫ ЛАСЛО КРАСНАХОРКАИ АЛҒАНЫ ӘМБЕГЕ АЯН. ОЛ 1954 ЖЫЛЫ 5 ҚАҢТАРДА ВЕНГРИЯНЫҢ ДЬЮЛА ҚАЛАСЫНДА ТУҒАН. 1978-1983 ЖЫЛДАРДА БУДАПЕШТ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІНДЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ АЛЫП, ВЕНГР ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ МАМАНДЫҒЫНДА ОҚЫҒАН. ҚАЛАМГЕРДІҢ САЯХАТТАҒАНДЫ ЖАНЫ СҮЙЕДІ. 1990-2005 ЖЫЛДАР АРАЛЫҒАНДА МОҢҒОЛИЯ, ҚЫТАЙ, ЕУРОПА ЕЛДЕРІ, АҚШ, ЖАПОНИЯНЫ АРАЛАҒАН.

Постмодернизм өкілі Краснахоркаи – оннан астам романның, бірнеше новелланың, үш әңгімелер жинағының, көптеген эссе мен сұхбаттың, алты киносценарийдің авторы. Нобель сыйлығын алғанға дейін де шығармашылығы жоғары бағаланып, халықаралық беделді атақтарды иеленген. Мәселен, 2015 жылы Букер сыйлығының лауреаты атанды. Ал 2025 жылы оған Нобель сыйлығы «апокалипсистік сұмдық жағдайында да өнер құдіретін танытатын терең пайым мен көрегендікке толы шығармашылығы үшін» берілді.

Қаламгердің шоқтығы биік еңбектерінің бірі – «Қарсылық меланхолиясы» атты роман. Шығарма оқырмандарға 1989 жылы жол тартқан. Ал 2000 жылы мажар режиссері Бела Тарр осы туындының желісімен кино түсіріп, көпшілік назарына ұсынған. Аталған романды талдап көрелік.

Шығарма желісі бойынша, оқиға Венгрияның атауы аталмайтын қаласында өрбиді. Негізгі кейіпкерлердің бірі Янош Валушка есімді бала поштада газет тасушы болып жұмыс істейді. Ол бір күні жұмыс орнына газеттерді алып кету үшін барса, пошта қызметкерлері өзара әлдебір «цирк» туралы айтысып, алаңдаулы екенін көреді. Бұл жұмбақ цирктің көрсететін жалғыз жәдігері – киттің сасыған өлекесі. Ал құлдызы – ешкімнің көзіне көрінбейтін әлдебір жұмбақ «Ханзада». Бұл цирк келген жердің көгіне бұлт үйіріледі, өзімен жамандық алып келеді. Бұқараның уайымға салынған себебі сол екен.

Сонымен түн ішінде әлгі цирк жетіп келеді. Цирк құлдызы «Ханзада» революция мен қирату туралы жалынды сөздер айтып, отқа май құяды. Халықты арам пиғылына пайдаланып, айдап салады. Жұрт тобырға айналып, қолына жаппай тоқпақ, таяқ алып, ауруханаға шабуыл жасайды. Науқастарды ұрып-соғады. Алдынан шыққан біраз адамды өлтіреді.

Жаппай тәртіпсіздіктерден соң, Янош бір бүлікшінің күнделігін тауып алады. Оқып қараса, онда лаң салушылардың не нәрсеге ашуланып, қаланы неге қиратқанын өздері де білмейтінді жазылыпты. Сонымен қатар поштада істейтін екі қызды тобыр аяусыз зорлағаны жазылған. Бір туысы Яношка бас сауғалауға кенес береді. Себебі содырлардың қолындағы тізімде оның да есімі бар екен. Янош пойызбен қашып бара жатқанда, сонынан тікұшақпен қуып келіп, қолға түсіреді де, жындыханаға қамап тастайды. Ол мылқау адамдай сөйлемей қояды, дүниеден баз кешеді.

Романдағы басты кейіпкерлердің бірі – Яноштың көкесі. Аты – Дөрд Эстер. Ол – композитор әрі музыкатанушы. Дөрд әлемдік музыкатануда қалыптасқан ноталар тізбегіне көңілі толмайды. Ноталар реттілігінің басқа бір мінсіз жүйесін ұсынады. Алайда оның биліккұмар әйелі Тünde жеке амбициясы үшін әскермен және полициямен бірігіп кетеді. Мұздай қаруланған қол бүлікті басып-жаншиды. Тünde билікке келеді. Күйеуі Дөрдті өз үйінен қуып шығып, ол бақтағы сарайда тұра бастайды. Осылайша Дөрд жеңіліске ұшырайды, өнерге өзгеріс әкелемін деген үмігі үзіледі, пианиносының пернелерін өзге жұрттың бәрінікімен бірдей қылып

қайтадан «түзетіп» қояды. Ал цирк өкелген киттің өлекесі шіріп, бықси береді. Бірте-бірте қалың тұман басып, мүлде көрінбей қалады.

Мажар жазушысы романының қысқаша мазмұны осындай. Бір қарағанда түсініксіз әрі күңгірт көрінгенмен, мұның астары тұнған – аллегория мен символ. Киттің өлекесі дегеніміз бұл – руханият пен өнердің өлгенінің көрінісі. Яғни егер руханият пен өнер өлсе, халық тобырға айналады. Руханиятты, өнері жоқ жұрт есінен адасып, жаппай қырып-жоюға, қиратуға бет алады. Ал цирк пен оның құлдызы көзге көрінбейтін «Ханзада» – сыртқы күштер. Қоғамды бүлдіріп, мемлекетті құлатқысы келетін қарантесті, арампиғылды мысықтілеу күштер алдымен руханиятты өлтіруге күш салады. Руханият деген ұғымға әдебиет, мәдениет, өнер, дін, тарих, ізгілік, әдеп-ғұрып, дәстүр тәрізді моральдық құндылықтардың бәрі кіреді. Осындай рухани жауһарларынан айырылған жұрт Ласлоның романындағы тобыр құсап, ессізге айналады.

Бір қызығы бүлікшілер поштада істейтін қыздарды зорлайды, пошташы бала Яношты жындыханаға қамап тынады. Өлген китті өкелетін цирк туралы жаналық алғаш газеттерде жарияланған еді. Ал мерзімді басылым нөмірлерін бұқараға жеткізген – пошта қызметкерлері. Демек олар келе жатқан жамандық жайлы көпшілікке ескертті. Ақымақ тобыр апат жөнінде ескертушілердің өзіне зұлымдық жасайды. Яғни көпке жақсылық ойлап, ескерткендер, апаттан сақтандыратындардың өзін ессіздер құрлымға кетіруі мүмкін. Бұған тарихта мысалдар көп-ақ. Мәселен, өз қауымын тура жолға шақырамын деп түрлі қиындық көрген пайғамбарлардың өмір жолын, халқын азаттыққа, жарық күнге сүйеймін деп сан қилы азапқа душар болған Махамбет пен Абай, Әлихан мен Ахмет тәрізді ұлт зиялыларының тағдырын атауға болады.

Сонымен қатар біздің назарымызды айрықша аударған қаһарман – Яноштың көкесі Дөрд. Ол музыкада бетбұрыс жасауды мақсат етті. Бәлкім өнер арқылы күллі халықты өзгерткісі келген шығар. Алайда тобырдан жеңілді. Ақырында түніліп, қолын бір-ақ сілтеді. Ақымақтардың орнатқан заңына көнді, ессіздерден жеңіліп, өзі де олар секілді ессізге айналды. Ал өлген кит, яғни өлген руханият шіріп, қалың тұманға сіңіп, біржола ғайып болды. Яки халықтың рухани қазынасы құрлымға кетті. Даналықтардың орнын топастық, тереңдіктің орнын таяздық, ізгіліктің орнын азғындық басты.

Краснахоркаи Ласлоның бұл шығармасын оқып, қазіргі қоғам, бүгінгі әлемді елестетесін. Үшбу туындыдағы жәйттар көз алдында болып жатқанына налып, күрсініп, күніренесін. Алайда, айта кететін бір дүние, бұл – постмодернистік шығарма. Яғни өмірде шын мәнінде болмайтын құбылыстарды суреттеу арқылы ақиқатты жеткізеді. Демек астарлы қабаттарынан әркім әртүрлі мағына көруі мүмкін. Біз түсінгенімізді осылай тарқаттық. Ал сіздің түйгеніңіз басқа болса, ортаға салыңыз, оқырман...

Алпамыс ФАЙЗОЛЛ

